

13-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

МИКРОЭКОНОМИКА

Өндірісті ұйымдастыру және
тиімділік

Тақырыптың мақсаты:

- Фирманың түсінігін анықтау және барлық фирмаларда кездесетін экономикалық мәселелерді сипаттау
- Технологиялық тиімділік пен экономикалық тиімділік арасындағы айырмашылықты түсіндіру
- «Ұстаным-агент» (principal-agent problem) мәселесін анықтау мен түсіндіру және түрлі бизнес ұйымдардың мәселені қалай шешетінін түсіндіру
- Нарықтың түрлерін сипаттау және ажырату
- Неге нарық бір экономикалық әрекеттерді, ал фирмалар басқа әрекеттерді орындайтынын түсіндіру.

Тақырыпқа байланысты ойтолғау.....

Ғаламдық Интернет желісін енгізу (WWW) мыңдаған табысты компаниялардың құрылуына жол ашты, мысалы, Google, Inc. Google және басқа да 20 миллион АҚШ бизнес өкілдері бизнес шешімдерін қалай қабылдайды?

Көптеген фирмалар ештеңе өндірмейді; олар сатып алады және сатады. Мысалы, Apple iPod шығармайды. Toshiba iPod's қатты дискілерін және дисплейлік модульдерін шығарады және Inventec компаниясы iPod құрастырады.

Неліктен Apple iPod-ты өзі шығармайды?

Фирмалар нені өздері өндіретінін және қандай затты басқа фирмалардан сатып алуды қалай шешеді?

Фирма және оның экономикалық мәселелерін қарастырсақ.

Фирма - бұл өндіріс факторларын жалдайтын және оларды тауарлары мен қызметтерін өндіруге және сатуға ұйымдастыратын мекеме (немесе ұйым).

Компанияның мақсаты - табысты барынша арттыру болып табылады.

Егер фирма пайданы барынша ұлғайта алмаса, ол өз пайдасын максималды түрде арттыруға тырысатын басқа компанияларға таратылады немесе сатылады.

Бухгалтерлік пайданы түсіндіріп өтсек.

Бухгалтерлер фирма салықтардың дұрыс мөлшерін төлеп жатқанын және фирма инвесторларына фирманың қаржыландыруды қалай қолданып жатқанын көрсету үшін фирманың пайдасын өлшейді.

$\pi = TR - TC$ = жалпы табыстан жалпы шығындарды азайтқанда пайда мөлшерін табуға болады

Бухгалтерлер амортизацияны есептеу үшін (FASB -Financial Accounting Standards Board) қаржылық есеп стандарттары бойынша кеңес негізінде салық комитетінің нұсқауларын (АҚШ-та - бұл Internal Revenue Service) пайдаланады.

Экономикалық пайданы қарастырсақ.

Экономистер фирма шешімдерін болжау және осы шешімдердің мақсатты пайда табуды максималдау үшін фирма пайдасын өлшейді.

Экономикалық пайда өндірістің баламалы құны жалпы шығындар болғандағы жалпы табыстың жалпы шығындардан айырмасына тең.

Фирма өндірісінің баламалы құны дегеніміз не?

Өндіріс үшін пайдаланылатын ресурстарды барынша тиімді пайдалану фирма өндірісінің баламалы құны болып табылады.

Фирма өндірісінің баламалы құны

- бұл пайдаланылған барлық ресурстардың құнының сомасы
- нарықтан сатып алынған игіліктер
- фирманың өз ресурстары
- Фирма иесі берген ресурстар

Нарықтарда сатып алынған ресурстарды қарастырсақ.

Фирма ресурстарды сатып алуға жұмсаған сома өндірістің баламалы құны болып табылады, өйткені фирма басқа да тауарларды немесе қызметтерді шығаруға арналған түрлі ресурстарды сатып ала алады.

Фирманың өз ресурстары

Егер фирма капиталы болса және оны өз шығарылымы үшін қолданса, онда фирма баламалы құн әкеледі.

Фирма капиталын сатып және басқа фирмалардың капиталын жалға алу мүмкіндігі бар болғандықтан фирма баламалы құн береді.

Фирма өзінің жеке капиталын жалға алады, жеке капиталдың баламалы құны капиталды жалдаудың ішкі мөлшерлемесі деп аталады.

Ішкі капиталдың жалдау мөлшерлемесі мынадан тұрады

1. Экономикалық амортизация (тозу)
2. Жоғалтқан пайыз

Экономикалық амортизация - белгілі бір кезең ішінде капиталдың нарықтық құнын өзгерту.

Жоғалған пайыз - бұл капитал сатып алу үшін қаражатқа сыйақы (табыс).

Фирма иесі берген ресурстарды қарастырсақ.

Фирма иесі кәсіпкерлік пен еңбек студі қамтамасыз етуі мүмкін.

Кәсіпкерліктің табыстылығы - пайда.

Кәсіпкер орта есеппен күтетін табыс қалыпты табыс деп аталады.

Қалыпты табыс - кәсіпкерліктің өзіндік құны және өндіріс құны.

Кәсіпкерлікті қамтамасыз етуден бөлек, сондай-ақ иесі жұмыс күшін еңбекақысыз қамтамасыз ете алады.

Меншік иесімен қамтамасыз етілген еңбектің баламалы құны жалақыдан жоғалтқан табыс болып табылады, алайда иеленушінің қойылған еңбегі ең жақсы баламалы жұмыс болып табылмайды.

Экономикалық пайданы қалай есептеуге болады?

Экономикалық пайда фирманың жалпы табыстарынан фирма өндірісінің жалпы шығындарының айырмасына тең.

Төменде кестеде экономикалық пайданы есептеу мысалы келтірілген.

Фирманың шешім қабылдауына тоқталып өтейік.

Кесте 1 Экономикалық есеп		Сома
Атауы		
Жалпы Табыс		\$400,000
<i>Нарыққа сатып алынған ресурстардың құны</i>		
Жүн	\$80,000	
Коммуналдық қызметтер	20,000	
Еңбекақы	120,000	
Компьютерлерді жалдау	5,000	
Банктің қызығушылығы	<u>5,000</u>	\$230,000
<i>Фирмаға тиесілі ресурстардың құны</i>		
Экономикалық тозу	\$25,000	
Жоғалтулар	<u>15,000</u>	\$40,000
<i>Меншік иелігіндегі ресурстардың құны</i>		
Синдидің қалыпты пайдасы	\$45,000	
Синдидің жалақысы	<u>55,000</u>	\$100,000
Өндірістің баламалы құны		<u>\$370,000</u>
Экономикалық пайда		<u>\$30,000</u>

Пайданы барынша арттыру үшін фирма 5 негізгі шешім қабылдауы керек :

1. Не және қанша шығару керек.
2. Қалай шығару керек
3. Менеджерлер мен жұмыскерлерді қалай ұйымдастыруға және төлеуге болады
4. Өнімді нарыққа қалай көтеруге болады және қандай бағамен сату қажет
5. Басқа фирмалардан не сатып алу керек нені өзі өндіруі тиіс?

Фирма тап болатын шектеулер бар.

Фирманың пайдасы келесі қоршаған орта факторларымен шектеледі:

- Технологиялық шектеулер
- Ақпараттық шектеулер
- Нарықтық шектеулер

Технологиялық шектеулер дегеніміз не?

Технология - бұл тауарлар мен қызметтерді шығару тәсілі.

Уақыт өте келе технология жақсарады.

Мүмкін болатын технологияны пайдалана отырып, фирма пайданы қосымша өнімді көбейтуден шектеуді жоғарылататын ресурстарды жалдаса, көбірек өнім шығара алады.

Ал ақпараттық шектеулер дегеніміз не?

Компания бүгінгі күні де, болашақта да толық ақпаратқа мұқтаж.

Қолданыстағы сапа туралы ақпаратпен шектеліп, бүгінгі және келешекте өз тұтынушыларының және бәсекелестерінің жоспарларын сатып алу арқылы күш-жігерін арттыруға тиіс.

Ақпараттың жетіспеуі және оны сатып алу құны пайданы шектейді.

Нарықтық шектеулер дегеніміз не?

Фирма не сата алады? Өнімді алатын баға клиенттердің қалауымен, басқа фирмалардың бағалары мен нарық күшімен шектелген .

Фирма сатып алатын ресурстар және олар үшін төлейтін бағалар адамдарға фирмада жұмыс істеу және оған инвестиция салу ниетімен шектелген.

Фирманың нарықтық шектеулерді жабуға жұмсаған шығындары фирманың пайдасын азайтады.

Технологиялық тиімділікті қарастырсақ.

Технологиялық тиімділік, компания аз көлемде ресурстарды пайдалана отырып, тауарлардың берілген санын шығарғанда пайда болады.

Тауарлардың берілген санын өндіру үшін ресурстарды пайдаланудың түрлі комбинациясы мүмкін, бірақ тек бір комбинация технологиялық тиімді болады.

Егер тауарлардың берілген санын көбейту мүмкін болмаса, кез-келген бір ресурсты төмендетіп, басқа ресурстардың бәрін өзгертпей қалдырса, онда өндіріс технологиялық тиімді деп саналады.

Кесте А, В, С және D әр түрлі 4 тәсілмен тәулігіне 10 теледидарды (TV) өндіруге арналған еңбек пен капитал комбинациясын көрсетеді.

Қай әдістер технологиялық тиімді болып саналады?

Кесте 2 **Күніне 10 теледидар жасаудың төрт тәсілі**

Тәсіл	Кірістердің саны	
	Еңбек	Капитал
A Роботты өндіру	1	1,000
B Өндіріс желісі	10	10
C Қол құралдарын өндіру	1,000	1
D Дөңгелек өндірісі	100	10

Экономикалық тиімділік нені сипаттайды.

Экономикалық тиімділік, фирма осы шығарылымды ең аз шығынмен өндірген кезде пайда болады.

Экономикалық тиімділік тәсілі еңбек пен капиталдың салыстырмалы бағасына байланысты.

Технологиялық және экономикалық тиімділік арасындағы айырмашылық технологиялық тиімділік берілген өндірісте қолданылатын ресурстардың көлеміне жатады, ал экономикалық тиімділік пайдаланылған ресурстардың құнын білдіреді.

Экономикалық тиімді өндіріс сондай-ақ технологиялық тиімді өндіріс болып табылады.

Технологиялық тиімді өндіріс экономикалық тұрғыдан тиімді емес болуы мүмкін.

Төмендегі кестеде экономикалық тиімді өндіріс ресурстар бағасына (немесе құнға) байланысты.

Кесте 3 Тәулігіне 10 теледидарды алудың әртүрлі тәсілдері

Жалақы мөлшерлемесі тәулігіне 1 доллар;
(с) Капиталдың жалдау мөлшерлемесі тәулігіне 1000 доллар.

Әдіс	Кірістер		Еңбектің құны күніне 1 доллар		Капиталды жалдау құны күніне 1000 доллар		Жалпы құны
	Еңбек	Капитал					
A	1	1,000	\$1	+	\$1,000,000	=	\$1,000,001
B	10	10	10	+	10,000	=	10,010
C	1,000	1	1,000	+	1,000	=	2,000

Егер жалақы тәулігіне = \$75 және күнделікті капитал құны = \$250 болса, онда В әдісі - экономикалық тиімді.

Егер жалақы тәулігіне = \$150 және күнделікті капитал құны = \$1 болса, онда А әдісі - экономикалық тиімді.

Егер жалақы тәулігіне = \$1 және күнделікті капитал құны = \$1,000 болса, С әдісі - экономикалық тиімді.

Жалпы шығындарға теңдеу :

$$TC = wL + rK.$$

Мұндағы,

TC – жалпы шығындар;

wL – еңбек құны;

rK – капитал құны.

мысалы, А әдісі үшін:

$$TC = wL + rK = \$ 75 \times 1 + \$ 250 \times 1000 = \$ 250.075$$

Егер жалақы тәулігіне = \$ 75, күнделікті капитал құны = \$ 250 болса, онда В әдіс тиімді.

Егер жалақы тәулігіне = \$ 150, күнделікті капитал құны = \$ 1 болса, онда А әдісі экономикалық тиімді болып табылады.

Ақпарат және ұйымдастыру туралы айтатын болсақ.

Фирма өндіріс ресурстарын келесі жүйелердің бірінде немесе аралас жүйеде біріктіру және үйлестіру арқылы өндірісті ұйымдастырады:

- Командалық жүйе
- Нарықтық жүйе

Командалық жүйе қатаң иерархияны қолданады.

Командалар иерархия жүйесін төмендетеді және ақпарат (кері байланыс) жоғарылайды.

Мұндай жүйелер салыстырмалы қатаң болып табылады және көптеген арнайы басқару деңгейлері болуы мүмкін.

Қасақана немесе нарықтық жүйелер.

Қасақана жүйе - қызметкерлерді пайда табуды арттыратын тәсілдермен жұмыс істеуге ынталандыратын нарықтық механизмді қолданатын өндірісті ұйымдастыру тәсілі.

Аралас жүйелер келесідей болады.

Көптеген фирмалар табысты барынша арттыру үшін аралас командалық және нарықтық жүйені пайдаланады.

Олар орындауды оңай басқаруға болатын немесе кішігірім бөлімшелер мінсіз орындау үшін өте қымбат болғанда командаларды пайдаланады.

Олар нарықтық жүйелерді орындауды бақылау мүмкін емес болғанда немесе ол өте қымбат болған жағдайларда пайдаланады.

«Ұстаным-агент» (principal-agent problem) мәселесі

«Ұстаным-агент» мәселесі - агенттердің қайтарым ережесі оларды принципалдардың ең үздік қызығушылықтарында әрекет жасауға ынталандырған кездегі қызығушылық конфликті мәселесі.

Мысалы, фирма акционері болып табылатын акциялардың принципалдары, сондай-ақ олардың агенттері болып табылатын фирманың менеджерлері.

«Ұстаным-агент» мәселесінің шешімі

Бұл мәселені шешудің үш жолы бар.

- Меншік (акциялар)
- Қасақана сыйақы төлеу
- Ұзақ мерзімді келісімшарттар

Менеджерлерге жиі ұсынылатын меншік (акциялар) иелерінің яғни принципалдардың мақсаты болып табылатын пайданы барынша арттыруға мүмкіндік береді.

Сыйақыны әдейі төлеу менеджерлер мен қызметкерлердің төлемін фирманың табыстылығына байланыстырады және менеджерлер мен қызметкерлердің мүдделерін меншік иелерінің, принципалдардың мүдделерімен үйлестіруге көмектеседі.

Ұзақ мерзімді келісімшарттар менеджерлер мен қызметкерлерге фирмаларда ұзақ мерзімді жұмыс істеуге және ұзақ уақыт орындауға ынталандырады. Бұл келісімдер агенттерді принципалдардың мүдделеріне сай жұмыс істеуге шақырады.